

Galulu Volum VI – Økonomi

Økonomi er en av de studiene mest misrepresentert i dag, det blir fremlagt som et nærmest magisk system som driftes av statlig kontroll i lag med private aktører. I virkeligheten er økonomi i bunn og grunn veldig enkelt. Vi kan definere økonomi slik: *Økonomi er studien av menneskelig handling (prakseologi) påført bytte.*

Vi alle vet hva å bytte er – å frivillig gi fra seg noe en eier til en annen person, mot noe annet i gjengjeld. Frivillighet er nødvendig for at det skal være bytte. Dersom du blir tvunget til å gi fra deg noe, selv om du får noe i gjengjeld, er det ikke bytte – det er tyveri, som er aggresjon.

Prakseologi

Før vi kan begynne med en gjennomgang av økonomi, må vi først forstå hva menneskelig handling er. Studien av menneskelig handling kalles prakseologi, originalt utviklet av den østerrikske økonomen og klassisk-liberalisten Ludwig Heinrich Edler von Mises. Økonomi gjelder den delen av menneskelig handling kalt bytte. Under prakseologi er det en rekke fakta som må gjennomgås og forstås før vi kan avansere videre.

(1 – begrensninger / en: *scarcity*) Vi lever i en verden av begrensede ressurser. Ingenting er uendelig. Dette følger av metafysikkens lov om identitet: at *noe* er *noe* ovenfor *noe annet*. Altså *den* tingen er *bare den*, det er begrensninger. *Den* pinnen finnes det kun én av. Dette fører til potensialet for konflikt mellom mennesker over disse ressursene. Ettersom de er begrensede, vil en persons bruk av ressursen føre til at en annen ikke kan bruke den.

(2 – menneskelig handling / en: *human action*) Mennesker, som frittenkende vesener, er nødt til å utføre meningsfulle handlinger, i motsetning til meningsløs oppførsel, instinkt eller refleks. Dette er et aksiom, og kan ikke nektes; et menneske som ikke handler, eksisterer ikke. Enhver menneskelig handling består av å benytte begrensede ressurser til å oppnå et bestemt mål. Ved menneskelig handling må en benytte begrensede ressurser for å oppnå det bestemte målet. For eksempel at Karl velger å spise ett brød (hans middel) for å bli mett (hans mål). Han velger å spise fordi han antar at dette vil føre til en bedre livssituasjon. Altså, menneskelig handling er basert på spekulasjoner, og dermed er det mulig for

Galulu Volum VI - Økonomi

mennesket å ta feil – det er ikke sikkert middelet han bruker faktisk vil oppnå hans ønskede mål. Mennesket feiler ikke med vilje, men har potensialet for å feile.

(3 – tid / en: *time*) Det er et faktum at tid eksisterer, og ettersom menneskets levetid er begrenset, og det ikke er mulig for mennesket å gjøre flere ting samtidig, må han velge mellom hvilke mål han vil oppfylle. Alltid vil mennesket forsøke å nå målet han verdsetter høyest. Det følger også at ettersom all handling skjer gjennom tid, må produksjon innebære en *periode* med produksjon. Altså en viss mengde tid fra produksjonens begynnelse til dens slutt. Siden tid er begrenset, vil mennesket alltid foretrekke at enhver periode for å oppnå et mål er så kort som mulig.

(4 – verdiskala / en: *value scale*) Ettersom tid og menneskelig handling medfører valg, følger det at mennesket er nødt til å rangere hvor mye han verdsetter forskjellige mål. Verdi i økonomi, i motsetning til filosofi (holdning), er rent subjektivt. Person *A* vil verdsette *x* mer enn *B* verdsetter *x*, og *B* *y* mer enn *A* gjør, osv. Mennesket jobber mot å oppnå sitt mest verdsette mål, og når det er gjort, jobber han mot det neste. Verdier kan ikke tildeles faktisk verdi; de kan bare sammenlignes. Det gir ikke mening å si at handling *x* gjør livet 10 ganger bedre for *A* enn handling *y*, men det er mulig å si at for *A* er handling *x* bedre enn handling *y* – det gir ham en bedre livskvalitet ved å oppnå målet han verdsetter mer.

(5 – psykisk fortjeneste / en: *psychic income*) Ved å forsøke å tilfredstille ens mål, forsøker man å oppnå en bedre livssituasjon – altså, ved å spise, antar du at det vil være bedre for deg om du spiser enn om du ikke spiser. Med andre ord, handling er forårsaket av et ønske om å gå fra en tilstand til en annen mer foretrukket tilstand. Ved å oppnå den foretrukne

tilstanden oppnår du en *psykisk fortjeneste*; altså ved å tilfredsstille ønsket om å spise, opplever du *psykisk profitt*. Dersom du feilaktig vurderer eller feiler situasjonen, og for eksempel spiser gammel mat og blir syk, noe som er uønskelig, er livssituasjonen dårligere enn originalt; du opplever *psykisk tap*. Det er da mulig å konkludere med at: enhver menneskelig handling har psykisk profitt som sitt formål, men det er mulig for mennesket å feile, og dermed ende med psykisk tap.

(6 – nytte / en: *utility*) Ethvert individ verdsetter goder slik de er framstilt ved mengde, ikke totaler. En godes nyttighet ligger i dens mengde. Når du går fra å verdsette bananer over epler til motsatt, kvitter du ikke *alle* bananer for å ta imot *alle* eplene. Gruppen av homogene enheter av en vare som er i stand til å tilfredsstille de samme tjenestene hos en person, kalles tilbudet (en: *supply*). Dersom du har fire like biler, med tanke på egenskaper, kan det sies at du har ett tilbud av biler. Videre følger det at den første enheten av et tilbud alltid vil tilfredsstille det mest pressende ønsket godet kan tilfredsstille. Dersom Karl har et ønske om å tilfredsstille sitt ønske om å spise epler, vil det første eplet han spiser oppfylle det mest pressende ønsket hans; det neste eplet, det neste ønsket, osv. Altså, det første eplet har høyere nyttighet og verdi for Karl enn de resterende. Også, ett eple er for Karl mindre verdt enn to, og to mindre enn tre, osv., for han verdsetter *flere* epler. Dette kalles *loven om avtagende marginalnytte*. En million epler er mer verdt for Karl enn to, men eple nummer 999.999 er langt mindre nyttig for ham enn det første eplet.

Dette er de sentrale og grunnleggende fakta ved prakseologi, og ut ifra disse kan vi utvikle en utfyllende studie av menneskelig handling, og ved å studere den delen av handling kalt *bytte*, får vi økonomi.

Handel og penger

Byttehandel har vært en ting blant mennesker så lenge vi har eksistert. Alt vi ønsker oss, vil vi potensielt kunne skaffe oss i bytte mot noe annet. Det er den fredelige måten å skaffe ressurser vi selv ikke produserer på. Vi mennesker byttehandler med hverandre fordi vi forventer en *fortjeneste* av handelen. Vi ønsker å maksimere vår egen velferd gjennom forskjellige goder, og de vi ikke selv har, bytter vi for. Om Karl byttehandler sin lue mot Lises burger, er det fordi Karl verdsetter burgeren *mer* enn lua han gir, og Lise lua mer enn burgeren. Dersom en eller begge partene ikke hadde verdsatt det de kjøpte over det de solgte, ville de naturligvis ikke utført handelen. Dette er hvor mange mennesker har bommet på forståelsen av handel. De tror handel innebærer en *likhet i verdi* – at verdi er noe objektivt. Om lua og burgeren Karl og Lise byttehandlet var like mye verdt, hvorfor skulle noen av dem bry seg med strevet når det ikke var noen gevinst i handelen? Fordi Karl er sulten? Om Karl er sulten, vil han ønske å spise for å fjerne sulten, og dermed verdsetter han burgeren over lua. En byttehandel skjer, ikke fordi det er en likhet i verdi, men fordi det er en *forskjell* i hvor mye partene subjektivt verdsetter varene.

For å videre forstå økonomi, må vi først forstå hva *penger* er for noe. Penger er et *byttemiddel*, som oppstår i større samfunn, gjerne et par titalls stykker. I små økonomier – for eksempel kun mellom to stykker, Karl og Lise – ville det ikke eksistert et behov for penger, da alle byttehandlinger skjer direkte mellom de to partene. Hva er penger verdt for Karl når han ikke kan kjøpe noe annet enn det han allerede byttehandler fra Lise? Dersom Lise hadde kjøpt tømmer av Karl for 1 penge,

hva skal han så med pengene? Han kan selvfølgelig bruke pengene på å kjøpe mat fra Lise, men da er pengene bare et meningsløst ekstra som blir byttet fram og tilbake, den faktiske byttingen er tømmeret og maten, og pengene hadde ikke trengt å være der.

Det oppstår fort et problem ved byttehandel: hvordan skal du fordele verdiene av en vare? Dersom Karl ønsker å bytte sitt hus for brød, kjøtt og klær, hvordan skal han gjøre det? Han kan ikke selge huset til tre forskjellige personer. Han kan heller ikke dele huset i tre biter og så bytte disse delene. I noen tilfeller ville det potensielt vært en mulighet for å dele varen opp, men dette krever at det finnes en motpart som kun ønsker den spesifikke andelen av en ting. Dermed ser vi at varene som byttes, ikke er *individualiserte* nok.

Et annet problem oppstår i større samfunn, gjerne med minst et par titalls mennesker. Her vil direkte handel (byttehandel) – at du kun kjøper det du trenger – bli vanskelig. Dette følger av at vi mennesker *verdsetter forskjellige ting*, og ikke alltid er de godene du tilbyr, noe motparten ønsker. Karl produserer tømmer, og ønsker å kjøpe mat fra Lise, men Lise ønsker ikke tømmer, men heller klær. Dermed blir en byttehandel umulig, for Lise er ikke villig til å handle mat mot tømmer. Hun verdsetter ikke handelen. For å kunne gjennomføre handelen må Karl derfor ty til *indirekte handel*, han må først handle noe han ikke selv trenger – klær – for å så bytte dette mot Lises mat. Dette kan fort bli veldig tungvint med mange steg. Kanskje må Karl først bytte tømmeret for stein, så steinen for jern, deretter jernet for sko, osv. helt til han endelig får skaffet varen han trenger. Dette er ekstremt tungvint, først fordi det krever mange steg, men også fordi det i praksis er umulig for Karl å vite hvor mye tømmer han i

utgangspunktet må bytte mot stein, for verdiforholdene for tømmer og stein, og stein og jern, osv. er forskjellige.

Det er ut ifra disse problemene at det vokser fram et *byttmiddel*. En ting som folk er villige til å bytte mot andre varer. Om A og B er villige til å bytte sine varer for et byttmiddel – for eksempel *gull* – vil de andre i samfunnet, $C \dots A$ nå samle på gull for å kunne kjøpe fra A og B . Gull er blitt *salgbart*. Etterspørselen for gull vil så øke da den blir sett på som verdifullt, fordi den kan byttes mot flere varer. $C \dots A$ begynner dermed også å byttehandle for gull, da de trenger det for å kjøpe fra A og B , og dermed blir gull et standard byttmiddel som alle bytter med hverandre. Dette er *penger*. Det er ingen bestemt form eller type penger – det kan være hva som helst, så lenge det blir godtatt som et felles byttmiddel. Den pengemengden som har best *salgbarhet*, *holdbarhet* og *sjelden nok* til å kunne tillate effektiv bytting (at du slipper å bytte tonnevis med gress, for eksempel) vil stå fram som den beste pengemengden. Historisk sett har dette vært metaller, spesielt gull og sølv. Disse er sjeldne (spesielt gull), har god salgbarhet og deres holdbarhet lar pengene bli brukt veldig mange ganger uten å bli svekket av slitasje.

Det er denne prosessen i et *fritt marked* som skaper penger; det finnes ingen andre måter for penger å oppstå. Det er ikke mulig for alle å plutselig bli enige om å bruke masse ubrukelige ting som penger, eller for en stat å erklære at papirlapper nå er penger. Dette følger av at etterspørselen for penger er avhengig av at det finnes en tidligere pris å grunnfeste sine krav i. Om det plutselig i dag ble erklært at gress var den nye pengemengden, ville ingen visst hvor mye gress som skulle byttes – er ett egg verdt ett strå, to, eller tusen? Dette er hvorfor staten ikke kan lage penger. Det er *kun* det frie markedet som kan gjøre så. Det staten har gjort, er at de har

laget papirlapper som skal tilsvare faktiske penger (for eksempel gull), dette er hva som kalles *gullstandarden* – at papirpengene er festet til faktiske gullverdier. Over tid har statene ved bruk av mange metoder, tatt kontroll over pengene og så avskaffet gullstandarden. Resultatet av dette, er det *fiat-systemet* vi har i dag. “Pengene” vi bruker, som den norske krona eller den amerikanske dollaren, er ikke virkelige penger – det er bare papirlapper som vi er blitt lurt til å tolke som faktiske penger. De har ingen tilknytning til virkelige penger.

Det er viktig å forstå at penger, på lik linje med alle andre ting, er en *vare*. Penger er ikke noe unikt “verdilager” eller en “verdimåling”. Altfor ofte blir penger omtalt som “mer eller mindre enn ...”, som en abstrakt regneenhet som kan skilles fra en faktisk vare. Penger er ikke et krav på noe fra noen andre, det er ikke en bestemt verdi. Penger er, som alt annet, en vare (en: *commodity*). Akkurat som treverk verdsettes for sitt byggepotensial, og egg for sin næring, verdsettes penger også for sin egenskap – som et byttemiddel. Penger verdsettes fordi vi kan bytte dem mot noe vi ønsker enda mer – det er byttemiddelet for nesten all handel, og er dermed kanskje den viktigste varen som finnes i et samfunn. Som alle andre varer, er og må penger også være utsatt for tilbud og etterspørsel, av folk som vil kjøpe, selge og spare på dem. Prisen på penger, sammenlignet med andre varer, bestemmes av markedet, av forholdet mellom tilbud og etterspørsel, basert på hvor mye penger som blir solgt og kjøpt. Penger “selges” når folk kjøper goder for penger, og de “kjøpes” når noe selges for penger.

Fordelen av penger for den menneskelige sivilisasjonen er enorm og må ikke undervurderes. Vi kan nå handle fritt med hverandre. Dette har tillatt *spesialisering av arbeid*, siden vi med penger, slipper å produsere alt vi trenger eller direkte kan bytte mot selv, kan enhver spesialisere seg innenfor en viss

Galulu Volum VI - Økonomi

produksjon. Dette er enormt mye mer produktivt og belønner alle. I et samfunn uten penger ville vi aldri hatt moderne teknologi: du ville aldri kunne laget en datamaskin, eller en bil fra bunnen av på egenhånd. Sivilisasjonen hadde uten penger blitt sittende fast i primitivismen, med det mest simple av utstyr og lav velferd. Penger løser også de tidligere problemstillingene, som hvordan man skal selge et hus for flere varer. I stedet for å bytte huset for flere varer, kan du bytte det mot penger (selge), og så kjøpe varene du ønsker. Penger tillater også direkte sammenligninger av priser. Tidligere ville vare a blitt byttet mot X av A , og annen vare, b for Y av B . Nå kan for eksempel a bli byttet for si, 10 gram gull, og b for 20 gram. Dette lar oss sammenligne prisen direkte, og vi kan se at b er dobbelt så “dyr” som a . Mer effektiv handel og markedsføring lar oss utføre handel lettere, noe som øker vår produktivitet og velferd.

Neste spørsmål blir: hvilken enhet skal vi måle penger i? Som mange andre varer, byttes penger i mengden vekt, mange valutaer har sine navn fra vekt, som den britiske “pound sterling”. Den heter pund, fordi den en gang var verdt ett pund sølv. De moderne navnene vi har på “penger”, som kroner, dollar, euro osv., er distanserte fiat-valutaer fra deres faktiske pengepart. Disse valutaene virker så forskjellige i dag, men deres opphav er lik – de var navn for en bestemt mengde gull, sølv, eller lignende. Penger regnes i hvor mye de veier. Vi som bruker det metriske systemet, ville nok handlet i gram gull, eller gram sølv for mindre varer. For eksempel kunne ett brød kostet 1 gram sølv. I USA ville nok heller grains eller pund blitt brukt, men hvilke arbitrære måleenheter som brukes er irrelevant, for disse er bestemte mengder som kan konverteres fram og tilbake til andre måleenheter. Ett pund tilsvarer 453,59

gram, og disse kan byttes fram og tilbake uten problem. Navnet på mengden har ingenting å si, mengden forblir lik.

Hva slags form pengene har, har ingen påvirkning på deres verdi. 10 gram gull i myntform eller 10 gram i en gullklump er fortsatt 10 gram. Hvilken form pengene kommer i, handler mer om hvor praktisk det er, mynter har historisk vist seg å være den beste løsningen for de fleste transaksjoner, og barrer for store kjøp. I vår moderne tid har vi også sett kryptovaluta vokse fram. Forskjellige typer krypto har blitt populære penger, spesielt over internett. Om vi ser til svarte markeder, som egentlig bare er frie markeder utenfor statlig kontroll, ser vi hvordan markedet finner de beste pengene, og i moderne tid har dette vært kryptovaluta. Kryptovaluta er en veldig praktisk penge, da den er digital og kan lett overføres fra en part til en annen, uansett mengde. Kryptovaluta kan heller ikke “trykkes” ut av luft, slik moderne fiat-valuta kan.

Det er også fullt mulig for at det kan eksistere flere penger samtidig. Hvilke penger som blir valgt, er opp til markedet, og gjerne finnes det flere gode alternativer som gull og sølv. Gull er tradisjonelt brukt for større transaksjoner, da det er et sjeldent metall. Sølv er bedre for mindre kjøp, da det er mindre sjeldent. Med kryptovaluta er det mulig å fordele verdier slik man selv ønsker, dermed opphever kravet om flere penger.

Tilbudet av penger

Den totale mengden penger er vekten av *alle* penge-gjenstander. Om gull var penger i vårt samfunn, ville den totale mengden penger være den totale vekten av gull, inkludert mynter, barrer, smykker, klumper osv. Penger, som med alle andre varer, er utsatt for effekten av markedet; økning i produksjon vil øke den totale mengden penger, mens reduksjon gjennom slit eller industri vil redusere den totale mengden. Etttersom penger ikke konsumeres likt som andre varer – de brukes ikke opp like raskt – og utvinning (produksjon) av gull er lav, vil etterspørselen etter nye penger være relativt lav, og en endring i mengden penger vil generelt sett være veldig liten.

Det finnes ingen “riktig” mengde penger. Mange mener feilaktig at mengden penger bør forholde seg til befolkningen eller mengden goder for å holde prisene stabile, men likt som alle andre varer, bør tilbudet av penger overlates til det frie markedet. Andre varer forbrukes ofte umiddelbart for å heve levestandarden, slik som mat, tjenester og klær. Disse kalles forbruksvarer (en: *consumer goods*). De andre varene, kjent som kapitalvarer (en: *capital goods*), bidrar til en fremtidig økning i forbruk ved å muliggjøre produksjon av flere varer og tjenester. Eksempler på dette er maskineri, infrastruktur og lignende. Penger, derimot, blir ikke oppbrukt på samme måte: deres verdi kommer ikke fra at de kan konsumeres, men at de kan byttes for andre varer. Dermed er etterspørselen etter penger basert på antall andre varer som kan kjøpes. Dersom du bare kan kjøpe én ting, vil det ikke eksistere et behov for å ha mer penger enn for å kjøpe den ene tingen. Dette er pengers verdi, eller “pris”.

Pengers verdi kommer fra hvor mye de kan byttes mot, av alle andre goder i samfunnet. Dersom 100 gram gull kunne byttes mot én bil, fem TV-er eller 5.000 brød, ville “prisen” på bilen vært 100 gram gull; for TV-en, 20 gram; og 0,02 gram per brød. “Prisen” på pengene, 100 gram, ville da vært én bil, 5 TV-er eller 5.000 brød. Prisen på penger kommer fra hvor mye de kan byttes mot, akkurat som med andre varer. Prisen på en bil er hvor mye den byttes mot, og prisen på penger er hvor mye pengene kan byttes mot.

Det er markedets tilbud og etterspørsel som skaper prisene på forskjellige varer. Når det blir økt produksjon og dermed økt tilbud i forhold til etterspørsel, vil prisene vanligvis falle; når etterspørselen øker i forhold til tilbudet, vil prisene vanligvis øke. Det samme gjelder penger. Om det blir mer penger tilgjengelig, vil prisen per penge falle – pengene blir mindre verdt. Se for deg at alle i verden plutselig fikk doblet sine penger: dine 100 penger ble 200. Ville du og alle andre blitt dobbelt så rike? Nei. Prisene på varer ville doblet seg, og du ville forblitt like rik som du var før endringen. I et samfunn hvor det kun kjøpes og selges biler, og én bil koster 100 gram gull, ville en økning i mengden gull ikke øke antall biler som kjøpes, for mengden biler er fortsatt den samme. Heller ville prisen per bil øke, slik at forholdet mellom gullet og bilene forble. Dersom mengden gull doblet, ville prisen per bil doblet fra 100 til 200 gram gull. Om vi i stedet halverte mengden penger, ville prisen også halvert seg til 50 gram. Som vi klart kan se, mengden penger – tilbudet av penger – har ingenting å si. En økning eller reduksjon i mengden penger påvirker kun den enkelte penges kjøpekraft. Slik påvirkning av kjøpekraft er hva som kalles *inflasjon* og *deflasjon*. Inflasjon skjer når den enkelte penges effektivitet, eller kjøpekraft, faller ved at

Galulu Volum VI - Økonomi

forholdet mellom pengene og varene endres. Deflasjon skjer når pengens kjøpekraft øker.

Som vi kan se, har tilbudet av penger ingenting å si. Det har ingenting for seg å øke eller redusere mengden penger i samfunnet; det er kun *forholdet* mellom mengden penger og varer som er viktig. Man kan da spørre seg: er ikke produksjon av penger da sløsing? Nei, penger er en vare og kan brukes til mer enn bare bytting. Penger som gull og sølv har flere bruksområder utenfor handel, for eksempel i industri. Her verdsettes ikke metallet for sin gode salgbarhet, men hva det kan bidra til produksjon. For penger som ikke kan brukes til noe annet enn handel, som kryptovaluta, ligger det ingen fordeler ved å øke eller minke den totale mengden penger. Det vil bare påvirke hver enkelt penges effektivitet.

Lagring og hamstring av penger

I det moderne samfunnets økonomi blir det ofte omtalt hvordan de som hamstrer pengene sine, altså ikke aktivt bruker hver eneste krone de eier, skader økonomien. Hver eneste krone du ikke bruker, er en krone som ikke blir investert i økonomien, gjennom butikker, kafeer, industri osv. Dette skader økonomien, sier de. Denne hamstringen, fortsetter de, fører til økonomisk nedgang og resesjon, og derfor vil de straffe de som hamstrer ved å ta pengene deres gjennom skatter og inflasjon gjennom pengetrykking. De ønsker et umiddelbart forbruk av penger. Staten ønsker at alle skal bruke så mye penger som mulig, så fort som mulig, for når mye handles på en gang, ser økonomien sterk ut, og bruttonasjonalproduktet (BNP/GDP) – en sum av de totale varene som handles – øker. Dette får landet til å se rikt ut, og staten tar stor ære for sin “innsats” i å gjøre folket “rikere”. Det eneste de virkelig har gjort, er å drepe framtidige investeringer og framtidig velferd i bytte mot en umiddelbar bedring i rykte.

Handel mellom mennesker er hva som skaper en økonomi, så tilbakeholdning av byttemiddelet må jo være negativt om det hindrer handel. Men er det virkelig slik? Hamstring av penger vil trekke penger ut av sirkulasjon som et byttemiddel, og dermed redusere den aktive summen penger. Dette vil redusere tilbudet av penger i forhold til etterspørselen, og som vi så i stad, vil dette øke verdien til pengene. Det har ikke oppstått noe problem for samfunnet; reduksjonen i antall penger har blitt gjort opp med en økning i dens kraft.

Det er helt naturlig for mennesker å spare på varer. Dersom vi perfekt kunne se framtiden, vite akkurat hvor mye, hvordan og

Galulu Volum VI - Økonomi

når vi trenger noe, ville vi aldri hatt behov for å spare på verken penger, mat, klær eller noe. Men virkeligheten er ikke slik; vi lever i en uforutsigbar verden, vi vet ikke hva som skjer når, og dermed vil vi sikre vår egen posisjon ved å ha lagrede ressurser vi kan bruke. Jo mer uforutsigbar ens posisjon er, desto mer vil en ønske å spare. Om situasjonen er mer sikker og stabil, vil en ikke spare like mye.

Som følge av at pengers verdi påvirkes av tilbud og etterspørsel, er det mulig for penger å bli mer eller mindre verdt. Dette skaper incentiv for mange til å spare eller selge penger basert på hva de antar den framtidige verdien på penger vil være. Om det forventes at penger vil bli mer verdt i framtiden, vil mange heller spare sine penger enn å bruke dem for mindre nå. Forventes de å falle i verdi, vil flere bruke dem nå enn å se dem falle i verdi senere. Ønskene for å spare eller bruke penger varierer basert på forhold, og pengenes verdi følger hva individene ønsker. Pengene er verdifulle fordi de tilbyr en bytteverdi hele tiden, ikke bare når de faktisk byttes. Penger som aktivt blir brukt er like verdifulle som de som ligger inaktive hos en hamstrer.

Å si at penger “sirkuleres” er misledende. Penger er ikke utsatt for en mekanisk prosess hvor pengene går rundt og rundt og har en viss “hastighet”. Penger sirkulerer ikke i det hele tatt; de blir *overført* fra en til en annen.

Fysiske penger, som gull eller sølv, kan ofte være problematiske å handle med. Å frakte og handle mengder med metaller er ofte upraktisk, og for store kjøp er det både dyrt og tungvint å frakte flere kilo verdt med disse metallene. Derfor har markedet funnet en løsning på problemet: hvor skal vi lagre penger? Som alle andre yrker er spesialisering den beste løsningen; i stedet for at alle skal gjøre litt av alt, kan alle gjøre

hvert sitt best. Dette har skapt oss et lager for penger – banken. Disse fungerer på linje med alle andre lager; du betaler en viss sum, og du får et lager hvor du kan oppbevare pengene dine. Siden banken også er en bedrift og ønsker fortjeneste, vil de kreve en viss sum for sin tjeneste; derfor må du kjøpe lagringsplassen. Bankene vil konkurrere med hverandre om hvem som kan tilby de beste tjenestene: laveste priser, høyest sikkerhet, mest praktisk osv. Dette er hva en bank faktisk er, et sted hvor du betaler for å oppbevare pengene dine.

Da penger blir brukt som et byttemiddel, må man fysisk flytte gullet fra ett banklager til et annet. Dette er ineffektivt, og derfor bruker vi *kvitteringer* i stedet; dette er lapper eller annet som etablerer eierens rett til pengene i banken. Så i stedet for at du må fysisk overføre ti kilo gull i et kjøp, kan du betale med en kvittering som gir selgeren eierskap over denne mengden gull. På denne måten blir handelen vesentlig mye lettere; i stedet for å overføre store mengder fysiske penger, overfører vi heller eierrett til pengene som forblir lagret i banken. Denne bruken av banker er selvfølgelig ikke nødvendig; om Karl skal betale Lise 10 kilo gull, men Lise nekter å benytte seg av en bank, kan Karl fysisk ta ut gull fra banken for å så gi til Lise.

Når banker utvikler seg og blir større, vil kvitteringssystemet utvikle seg, og det vil kunne oppstå enda mer effektive metoder å overføre penger. Et eksempel på dette er bokkrav, hvor man i stedet for å ha egne kvitteringer, har en bok hos banken hvor alle overføringer og krav er notert. Overføringer kan da skje ved å beordre banken til å overføre penger fra egen konto til en annen. Dette kalles en sjekk. Økonomisk utgjør det ingen forskjell hvordan pengene overføres, via kvittering eller sjekk. Den eneste forskjellen ligger i hvordan praktikaliteten er for kunden.

Galulu Volum VI - Økonomi

Når penger (her, gull) lagres i banken, og man mottar en seddel, blir gullet “trukket ut” av den totale mengden gull, og sedlene tar over som en subsidiering av gullet. I stedet for å faktisk overføre en mengde gull, er det *rettighetene* til gullet som overføres. Dette påvirker på ingen måte mengden penger. Gullet bevares som eiendommen til den som har kvitteringen for det, og kan til enhver tid tas ut av banken. Det er derfor ikke mulig å ha sedler for mer penger enn det som finnes; da er det noen som har en falsk rett på penger. Dette systemet, hvor alle penger tilsvarer *hele* sin verdi i gull, kalles gullstandarden.

Mange vil være skeptiske til bankene; hvordan kan man stole på at pengene er i gode hender? Lik andre bedrifter er banker avhengige av sine kunder for å overleve; uten kunder har banken ingen inntekt. Kundernes tillit til banken er avgjørende for dens overlevelse og konkurransedyktighet. Dersom det for eksempel ble tydelig at de som jobbet i banken var kriminelle, ville tilliten svekkes hardt, og deres virksomhet vil mest sannsynlig gå i grunne.

I praksis ville vi hatt mange konkurrerende banker som kjemper om kundene; disse bankene lar deg lagre ditt gull eller motta andres gull i betaling via sedler. Vi ville hatt fysiske sedler som representerte forskjellige mengder penger, for eksempel en seddel for 1 gram gull og en for 10 gram sølv. Vi ville også hatt digitale kontoer, hvor mengden penger du har er tilgjengelig, og du kan fritt overføre valgfrie mengder til en annen. Det ville antakelig ikke vært stor praktisk forskjell i hvordan selve handelen foregår i et fritt marked med ordentlige penger sammenlignet med i dag; det frie markedet ville nok funnet enda bedre metoder.

Den jevnt roterende økonomien

Ut ifra økonomisk forståelse kan vi produsere en hypotetisk idé hvor økonomien går mot det uendelige. I dette scenarioet vil alles verdiskalaer, teknologiske ideer, ressurser, befolkningstall, etc. være konstant. Dette scenarioet – *den jevnt roterende økonomien* (en: *Evenly Rotating Economy – ERE*) – er det ultimate ekvilibriet av markedet, dens siste og perfekte form. ERE er dermed utopisk, og retningen markedet alltid beveger seg i. Det er ekstremt viktig å bemerke seg at *alltid* vender mot ERE, men vil *aldri nå* den; det er ikke en virkelighet eller et potensiale, men bare et konsept. Dette skyldes at ERE er et uendelig konsept hvor alle variabler blir konstante, noe som ikke kan skje i vår virkelige verden da tilstanden av usikkerhet og begrensninger er et faktum.

Det er denne ideen som er av mange sosialister blitt misforstått som den *minkende markedsteori* (en: *shrinking market theory*), som blant annet Hitler trodde på. I denne feilaktige teorien er ERE blitt feilaktig tolket som den faktiske framtiden som vil være en konsekvens av kapitalisme.

La oss se på hvordan produksjon i ERE foregår. Akkurat som i vår verden krever produksjon minst to av de tre produksjonsfaktorene: *land*, *arbeid* og *kapital* benyttes. For eksempel, om Karl i ERE ønsker å lage et spyd – en forbruksvare. Først må han rive en pinne ned fra et tre og spikke den skarp. Her er pinnen ervervet fra naturen – fra “landet” – og å spikke er hans personlige arbeid blandet inn i pinnen. Men hva om han ønsker å bygge et hus? Karl kan skaffe treverk selv, men er ikke flink til å produsere spiker til å feste plankene. Derfor vender han seg til Lise, som er

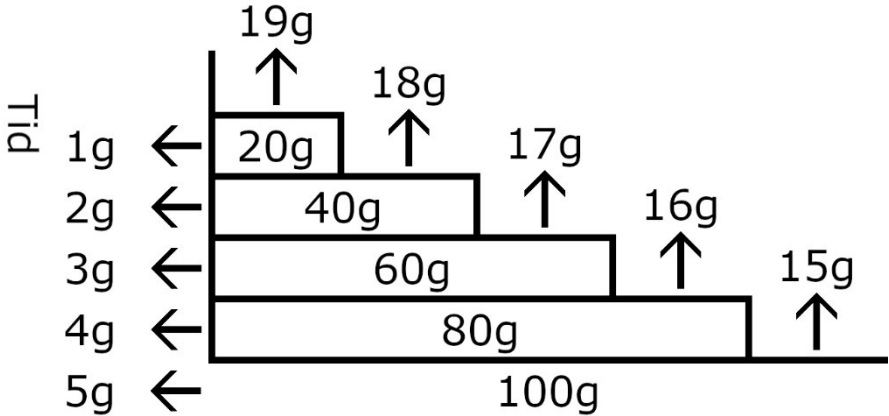
spikerprodusent. Hun blander sitt arbeid med råstoffer for å produsere spiker. Karl blander også sin arbeidskraft med råstoffer for å lage planker, og bytter gull mot Lises spiker. Her er *kapital* – den tredje produksjonsfaktoren – med på å framstille det endelige produktet. Visuelt former disse tre faktorene en trekantform; øverst former land og arbeid byggeklosser – kapitalvarer – som igjen blandet med kapital og/eller land videre blir til en endelig forbruksvare. I eksempelet med Karls hus var Lises spiker kapitalvarer; de ble produsert som et mellomledd i produksjonen av den endelige forbruksvaren – huset.

Kapitalisten – arbeidsgiveren – opptrer som den som tilbyr den fjerde og siste produksjonsfaktoren, tid. Alt arbeid skjer gjennom tid, og all produksjon som fullføres senere krever forbruk først. Inntekt er når den fullførte varens pris er høyere enn utgiftene på det originale forbruket. Der hvor salgsprisen er høyere enn inntektene, taper produsenten penger, noe som tyder på at det er for mange produsenter. Men i ERE eksisterer det ikke profitt, så hva skjer med pengene kapitalisten “tjener”? Inntekten i ERE er ikke inntekt, men heller renter. Kapitalisten tilbyr tid ved å betale arbeiderne for eierskap over deres senere fullførte produkter. Det er ikke inntekt, men renter *på produktets verdi over tid*: det er verdien på faktoren han tilbyr – tid.

Kapitalister i vår verden, grunnet usikkerhet, spiller ofte rollen som entreprenøren, den som betaler for produksjon nå, i håp om å selge for inntekt i framtiden. Entreprenøren forsøker å gjette seg til framtidens tilstand ved å investere i hva han antar vil selge senere. Når han lykkes i dette, og varen selger bra, belønnes han med profitt; når han ikke lykkes, straffes han med tap.

Siden det i ERE ikke eksisterer begrensninger og usikkerhet, vil det ikke være mulig å anta framtidige tilstander, og dermed kan det ikke eksistere profitt og tap.

Land & Arbeid

Her er et eksempel på en produksjonstrekant. Byggekløssene (20g, 40g, 60g og 80g) er kapitalvarer som fungerer som mellomledd i produksjonen av forbruksvaren (100g). Pilene oppover viser andelen av verdien som går til land og/eller arbeid. De til venstre viser verdien kapitalistene mottar. Hver enkelt kapitalvare har en egen kapitalist, så rentene her blir fordelt til de forskjellige kapitalistene. Den siste forbruksvaren har en total verdi på 100g, hvor 95g har gått til produksjon via land og/eller arbeid, samt kapitalvarer. De siste 5g er hva kapitalisten får som renter. Som nevnt, kapitalisten tjener bare renter i ERE, og prisen på hva han forbruker nå og selger etterpå er renter han mottar for å tilby produksjon over tid.

Staten

La oss vende oss til staten, denne organisasjonen – organet – hva skiller staten fra alle andre private virksomheter? For nå, la oss ignorere de lovlige bestemmelsene angående hvordan, når og av hvem straff skal utføres, og kun se på den økonomiske siden av staten. Staten kan defineres som en entitet som hevder å ha et rettferdig monopol på bruken av makt innen et bestemt territorium. Altså, staten alene kan selv utøve, eller bestemme hvem som kan utøve, bruken av makt, og ingen andre.

Statens maktmonopol innebærer at den har enerett på å anvende tvang, ikke bare i forsvar, men også i innkreving av ressurser. Denne innkrevningen tar navnet skatt. Det er ikke bruken av tvang i seg selv som skiller staten fra andre virksomheter – mange grupper kan forsøke å bruke makt – men det at staten påstår at dens tvang er *legitim*, og samtidig *forbyr alle konkurrenter* fra å gjøre det samme. Med enkle ord: staten er en stat fordi den hevder at *den, og bare den*, har rett til å utøve vold. Enhver som utfordrer denne posisjonen – enten det er en privat aktør, en rivaliserende organisasjon eller et individ som nekter å underkaste seg – defineres som kriminell, opprører eller trussel.

Bruken av tvang er dermed ikke bare et virkemiddel, men en manifestasjon av statens kjerne – maktmonopolet. Dette monopolet gjør det mulig for staten å finansiere seg uten kundens samtykke, å påtvinge regler uten kontrakt, og å opprettholde sin eksistens uavhengig av om den tilbyr noe verdifullt tilbake.

Enda er det nødvendig for staten å ha støtte i befolkningen, eller i hvert fall evnen til å underkaste seg den.

Ellers ville staten aldri kunne innføre sitt monopol, og dermed ikke være en reel stat. Så hvordan får staten sin makt? Jo, ved å ta kontroll over hva som spiller en stor rolle i folks liv, som arbeidsplasser, skoler, infrastruktur, helsetjenester, osv. En stat som ikke spilte noen særlig rolle, for eksempel ved å kun regulere aldersgrense på film, eller bestemme hvilke farger veistripene skal ha, vil nok aldri finne særlig støtte i befolkningen, men heller bli forkastet som sløsete.

Som et maktmonopol har staten “hevet” seg selv over markedet, og overlever ikke ved å produsere, altså å tilby goder folk kan velge å godta i bytte, men ved å tilegne seg de ressursene de trenger. Det krever midler for å opprettholde et maktmonopol, staten trenger mange organer for å utøve sin makt, som militæret, politiet, osv., og for å skaffe disse midlene, bruker staten akkurat dette monopolet for å tvinge inn ressursene. Dette er hva som kalles skatt.

Dette er ikke noe valgfritt for staten, men eksistensielt nødvendig. Uten noen inntekt kan ikke staten ha makt, og dermed dør den ut. Som et voldsmonopol kan den ikke konkurrere eller produsere på markedet, og er derfor nødt til å leve på aggresjon. Dette skaper et paradoks: staten må utøve makt for å eksistere, men må eksistere for å utøve makt. Dette skiller staten fra alle andre virksomheter, staten står utenfor markedet og kan dermed ikke oppleve suksess og undergang på lik linje med andre i markedet. Så lenge staten har makt kan den overleve. Staten er ikke avhengig av å være nyttig og frivillig – kun av å være *fryktet og farlig* nok til at dens krav etterkommes.

Så, staten trenger økonomiske midler – penger – og skaffer disse gjennom makt, men for å utøve makten, kreves flere midler, som igjen krever mer makt. Dette skaper en

Galulu Volum VI - Økonomi

økonomisk dødsspiral hvor staten i sin natur, uunngåelig vil medføre totalitær kontroll over hele folket. Noe som økonomisk er suicidal, grunnet det økonomiske kalkulasjonsproblemet (ECP).

ECP viser at i enhver økonomi uten et fritt marked, som heller er statsstyrt, er det umulig for planleggere å ta rasjonelle valg om hvilke ressurser som bør allokteres hvor. For i en økonomi uten et fritt marked, kan det ikke eksistere fri prissetting, som bestemmes av forholdet mellom tilbud og etterspørsel. Planleggeren vil derfor aldri kunne vite hva som trengs hvor, og i hvilke grader. Konsekvensen av dette er at ressurser vil bli allokert feil, og mangler og overskudd av varer vil oppstå. For eksempel, i et fritt marked hvor etterspørselen for brød har økt, vil prisene øke, og entreprenøren se at det er behov for brød, og dermed øke produksjonen. I en statlig kontrollert økonomi kan ikke planleggeren vite at det mangler brød, og hvor mye mer som trengs for å balansere markedet, og det vil oppstå mangler. Kanskje planleggeren så velger å øke produksjonen, men gjør det for mye, slik at det blir produsert for mye, som sløser både ressurser og arbeidskraft.

Under totalitært styre – når staten er gitt full makt over alt og alle – vil ECP gjelde alle sektorer av økonomien. Resurser vil bli feilaktig allokert, og over tid vil dette medføre økonomisk kollaps. Derfor følger det at økonomi, som en derivativ av menneskelig handling – vår natur – forutsetter anarki. Menneskets egen natur er anarkisk.

Statlig intervensjon

Som vi nå har sett, vil statens eksistens nødvendigvis medføre økonomisk intervensjon. Dette har en rekke konsekvenser, hovedsakelig i form av feilallokering av ressurser, som er årsaken til økonomisk resesjon og depresjon. La oss nå undersøke hva staten gjør, og hvordan dette påvirker økonomien.

Staten, med sine enorme økonomiske utgifter i form av byråkrati, velferdsordninger, underorganer, militæret, samt andre organer, krever enorme mengder penger. Det staten så gjør, er å ta kontroll over pengene. En enkel metode for dette er å lage en egen fiat-valuta – en verdi erklært som penger, for eksempel den norske krona – og så tvinge folket til å bruke den. Men her møter staten på en utfordring: de aller fleste vil ikke bare godta at staten fritt bestemmer at visse papirlapper er legitime penger. Som gjennomgått tidligere, kan penger bare opprettes i det frie markedet, så staten må finne en annen måte å ta kontroll.

Et første steg for staten er å monopolisere én bestemt penge. For eksempel, om et samfunn benytter seg av gull og sølv, kan staten bytte inn alt sitt sølv for gull, og deretter forby bruken av sølv. Dette vil føre til at gullet vil få en forfalsket verdiøkning, da alternativet – sølv – er forbudt. Dette kan også gjøres ved å monopolisere myntverket, for så å stoppe all preging (trykking) av penger staten ikke godtar. Staten vil gjøre dette for “folkets” interesse, ved falske påskudd av at private myntverk for lett kan svindle folket, og ikke kan stoles på. Konsekvensen av et slikt grep er ikke enormt, fremdeles må staten besitte de fysiske pengene de trenger for å gjennomføre

en handel. De som blir størst rammet av monopoliseringen, er de som vanligvis byttet noe annet – sølv – for deres byttemiddel er nå forbudt.

Den langt større konsekvensen av monopoliseringen av pengepreging er potensialet det gir staten for fornedring av mynten. Fornedring skjer når myntverket produserer en mynt som består av mindre andel metall enn det mynten skal tilsvare. For eksempel, Karl blir tvunget til å bytte inn sitt gull i bytte mot de statsgodtatte gullmyntene. Han skal bytte 100 gram til 10 10grams mynter. Men myntverket produserer 10grams mynter med bare 9 gram gull, og tar resten selv. Myntverket svindler Karl og røver ham fra sine penger, men siden mynten og myntverket er monopolisert av staten, har han ingen andre alternativer. Karl blir nødt til å ta imot penger som er mindre verdt enn deres erklærte verdi. Staten får samtidig evnen til å prege flere mynter. Om det statlige myntverket får 90 gram gull for å prege, vil de nå – med de nye myntene med bare 9 gram gull – kunne trykke 10 mynter, og ikke 9. Staten har nå “skapt” penger ut av ingenting. For de 10 myntene preget, har en erklært verdi på 10 gram gull, totalt 100 gram, men deres faktiske innhold er til sammen bare 90 gram. Monopoliseringen lar staten “skape” penger og frarøve folket som må bytte inn sitt gull.

I praksis vil vi som en konsekvens se en splitting av pengeverdiene hos de som selger goder, for de vil ha sitt arbeid betalt, og undervurderte penger gjør ikke dette. Lise ville aldri godta å selge sitt arbeid verdt 10 gram gull, om Karl betalte med mynter som faktisk bare inneholdt 9 gram. Etter hvert som folk realiserer hva som har skjedd, og at mynteverdien er langt lavere enn den er erklært til å være, vil selgere bare justere prisene for å gjøre opp for den reduserte mynteverdien. Fornedring gir staten bare en midlertidig evne til å skaffe mer

penger, så lenge de klarer å lure folket til å tro pengene er verdt mer enn de faktisk er.

Et videre steg for staten er å innføre en bestemt kurs mellom to penger – gull og sølv. Vi ser for oss at samfunnet til Karl og Lise originalt hadde en kurs mellom gull og sølv på 1:10 – 1 gram gull tilsvarer 10 gram sølv – så kommer staten, erklærer at bare gull og sølv er “lovlig byttemiddel”, så alle transaksjoner må skje med en av dem, i tillegg til å fastsette en kurs på 1:12. Lise solgte originalt biler for 100 gram gull eller tilsvarende 1.000 gram sølv. En kurs på 1:10. Etter staten innførte sin nye kurs, kommer så Karl og kjøper en bil med gull tilsvarende 1.000 gram sølv, som nå bare er 83,3 gram gull. Prisen på Lises biler forblir lik som før, for det faktiske verdiforholdet mellom bilen, gull og sølv forblir det samme. Det eneste som har endret seg, er bytteraten mellom gull og sølv, noe som en konsekvens fører til at gullet får en kunstig verdiøkning, og sølvet en kunstig reduksjon. Vi kan tydelig se at Lise taper på denne statserklærte kursen, og for å ikke tape penger, må hun prise bilene med den nye kursen, 100 gram gull, eller 1.200 gram sølv. Her kommer *Greshams lov* inn. Denne loven blir gjerne, feilaktig sagt som: *dårlige penger driver ut gode penger*. Fra eksempelet ser vi at dette ikke stemmer, i et fritt marked vil det motsatt faktisk være tilfelle. Greshams lov er dermed bedre sagt som: *Kunstig overvurderte penger driver ut kunstig undervurderte penger*.

Etter å ha innført alle disse tiltakene, har staten skaffet seg et godt grep om økonomien, de kan nå fritt fornedre pengenes verdi, og ved å forby alle andre byttemidler enn de staten selv lager, kan ikke statens “penger” unngås. Etter hvert vil myntenenes innhold fornedres så mye at den blir nærmest verdiløs. Vi kan se dette i de fleste moderne valutaer, for eksempel den amerikanske dollar. Gamle dollarmynter, fra

Galulu Volum VI - Økonomi

1800-tallet, bestod for det meste av sølv, men den samme dollarmynten i dag inneholder ikke noe sølv, og består kun av kopper og andre billige metaller. Dette er hvorfor eldre mynter er langt mer verdifulle enn de i dag. Utenom den “historiske verdien” er myntene langt mer innholdsrike enn de moderne. Selv om myntens verdi er langt forskjellig, har staten bestemt at de skal anses som like. Staten kan så prege penger av billige materialer, og bruke de som om de var verdt like mye som de som faktisk inneholder gull og sølv. Staten kan nå ta opp store lån, og så betale tilbake med mindreverdige penger. For eksempel kan staten ta et lån på mynter som inneholder 1.000 gram gull, og 10 år senere betale tilbake mynter tilsvarende 1.000 gram gull, uten å faktisk inneholde det.

Nå har vi sett hvordan staten lett kan skaffe seg stor kontroll over det monetære systemet. Men enda er staten begrenset i sin ressursbruk; det finnes en grense på hvor mye en mynt kan fornedres, og mynter vil til slutt bli så verdiløse at de vil bli fornekta. Så, hvordan kan staten overkomme problemet? Hvordan kan staten få et jerngrep over økonomien og tillate endeløst forbruk? Det er her *fraksjonsreservebankvirksomhet* (en: *fractional reserve banking*) kommer inn.

Fraksjonsreservebankvirksomhet er en praksis der banker utsteder kvitteringer – eller innskuddsbevis – som gir innehaveren krav på en viss mengde penger, som gull eller sølv. Dette ligner på hvordan en tradisjonell bank opererer, som beskrevet i fjerde avsnitt. Forskjellen ligger i at en fraksjonsreservebank ikke faktisk har hele verdien som kvitteringene tilsier.

En vanlig bank som opererer ærlig og fullreservebasert, kan for eksempel bare utstede 100 kvitteringer på 10 gram gull

hvis den faktisk besitter 1.000 gram gull. Men en fraksjonsreservebank kan i stedet velge å utstede 200 slike kvitteringer – altså rettigheter til 2.000 gram gull – selv om den fortsatt bare har 1.000 gram i beholdning. Dette innebærer at banken lover ut mer gull enn den faktisk har, og det finnes i prinsippet ingen grense for hvor mye den kan love bort. Den kan utstede uendelig flere kvitteringer uten å øke gullreserven sin tilsvarende.

For å illustrere dette: Se for deg at du skriver en kontrakt som gir faren din eierskap til bilen din. Samtidig skriver du en annen kontrakt som gir naboen din samme bil. Nå har du i praksis lovet bort én bil til to personer – men du har bare én bil. Dette er essensen i fraksjonsreservebanking.

Private banker er, i et fritt marked med objektiv rett, tvunget til å operere ærlig og ansvarlig, ellers vil de møte konkurs og rettslige konsekvenser for bedrageri – aggresjon. Statsmonopoliserte banker, derimot, er fritatt fra slike markedskrefter og juridiske sanksjoner. Bankene, som en del av det statlige systemet, er fratatt alt juridisk ansvar og nyter beskyttelse av maktmonopolet.

Historisk har vi vært vitne til en gradvis svekkelse av reservekravene for banker. Der banker tidligere var pålagt å holde hele beløpet de lånte ut i reserve (fullreservebanking), har man etter hvert tillatt såkalt fraksjonsreservebanking, hvor kun en prosentandel av utlånsbeløpet må være fysisk til stede. La oss si at en bank har 600 gram gull i reserve. Under et krav om 60 % fraksjonsreserve kunne den maksimalt utstede kvitteringer tilsvarende 1.000 gram gull. Dersom kravet så senkes til 50 %, kan banken plutselig utstede kvitteringer for 1.200 gram – altså 200 gram mer, uten å øke reserven. Så lenge det eksisterer et minste reservekrav, finnes det en grense for

Galulu Volum VI - Økonomi

hvor mange kvitteringer banken kan låne ut. For å utstede 2.000 gram i kvitteringer, må banken da ha minst 1.000 gram i reserve – 50 %.

Men etter hvert som reservekravet stadig reduseres, øker bankenes evne til å låne ut penger de ikke har. Og til slutt, når reservekravet når 0 %, er vi over i et system uten noen form for pengedekning. Dette er avskaffingen av gullstandard, og skjedde i Norge i 1931, og i USA i 1933. Uten et reservekrav kan banken så utstede et uendelig antall kvitteringer, uten å ha ett eneste gram gull i besittelse.

Dette gir staten enorm økonomisk makt, de kan nå trykke endeløse mengder penger. Da det er staten selv som er trykker pengene, er det de som tjener på det. Vi kan lett visualisere dette ved et eksempel: Vi kan gi Karl og staten 10 kr hver, samt to brød de kan kjøpe. Før inflasjonen skjer, har både staten og Karl begge 10 kr, og kan så kjøpe ett brød hver seg. Men så printer staten 20 kr. Nå har staten 30, og Karl 10 kr. Staten, som første nytter av de nye pengene, kan nå kjøpe begge brødene. Karl vil nå gå sulten. Brødprodusenten vil observere at det er høyere etterspørsel på brødet og øke prisen til 20 kr. Den nye prisen lar Karl kjøpe ett halvt brød, og staten ett og et halvt. Det samme gjelder sparepenger. Om Karl før inflasjonen hadde 1.000 kr, kunne han kjøpt 100 brød. Etter inflasjonen, vil han kun kunne kjøpt 50 brød for sine sparepenger. Staten har tilegnet seg halvparten av Karls kjøpekraft og sparepenger. Pengetrykking tillater staten å frarøve kjøpekraft, uten at det er for synlig. Det er likegyldig med stjeling, men grunnet dens usynlighet, er det ingen som reagerer.

Statlig kontroll

Vi har tidligere svart på hvorfor-spørsmålet – hvorfor staten blander seg inn i økonomien – og deretter hvordan-spørsmålet: hvordan denne innblandingen skjer. Det som nå gjenstår, er *hva*-spørsmålet: Hva er konsekvensene?

Det første staten gjør, er å manipulere renta. Rentebegrepet kan enkelt forklares som forholdet mellom nåverdi og fremtidsverdi – hvor mye du verdsetter penger i dag, sammenlignet med penger senere. Tenk deg at Karl låner ut 100 gram gull til Lise i dag, og mottar 110 gram tilbake om ett år. Renta er da 10 %, og reflekterer Karls personlige verdsetting av fremtidig belønning.

I et fritt marked er slike rentenivåer et resultat av individuelle preferanser: noen verdsetter langsiktig sparing, andre foretrekker umiddelbart forbruk. Men når staten setter renta kunstig lav, oppstår forvrengte insentiver. Dersom Karls ønskede rente er 10 %, men staten presser renta ned til 5 %, kan det hende han velger å ikke låne ut i det hele tatt – avkastningen er for lav. Resultatet er at sparing undergraves, og kortsiktig forbruk oppmuntres.

La oss visualisere følgene: innbyggerne vil, i stedet for å spare, bruke pengene sine på forskjellige forbrukssteder – nye hus, biler, klær osv. Butikkeierne ser så at det er økt etterspørsel på varer og øker innkjøp og produksjon. Produsentene må så ta opp lån for å utvide produksjon ved å bygge nye fabrikker og ansette flere arbeidere. Til dette trenger de kapital – penger – som de skaffer via lån, men da det ikke er insentiv til utlån, må produsentene låne fra staten, som trykker opp mer penger. Produsentene bruker denne nytrykte kapitalen

og utvider sin produksjon. Dette er når økonomien “boomer”. Kjøpekraften til folket ser god ut, for de kan låne penger billig og kjøpe masse varer, og flere varer produseres for å tilfredsstille den økte etterspørselen.

Men, til slutt vil folkets pengelager nå bunn. Folket har ingen flere sparepenger å bruke. Hvis staten nå lot være å gripe ytterligere inn, ville vi sett en “bust”-periode – en resesjon, eller depresjon om resesjonen er stor nok. Da vil, grunnet den nå fallende kjøpekraften, butikkene redusere sine innkjøp, som igjen tvinger produsentene til å redusere eller stoppe produksjon. De må så sparke mange av sine ansatte, og vil kanskje også gå konkurs da deres inntekt ikke er nok til å betale gjelda for den tidligere utvidelsen av produksjon. Denne “bust”-perioden er sett på som negativ, her er arbeidsledigheten høy, og færre goder blir kjøpt. Dette ønsker naturligvis ikke staten. Staten ønsker en økonomi hvor mye kjøpes og handles, dette skaper tillit til staten. Når folket trives og opplever en “økt” kjøpekraft grunnet lave renter, vil de nok ikke gå mot staten, men stå med. Dette skaper insentiv for staten til å holde økonomien i denne boom-fasen så lenge som mulig, om ikke evig.

Så hvordan kan staten oppnå dette? Grunnet statens pengepreging – trykking – for å skape kapital for produsentene, har den enkelte pengens verdi falt – inflasjon. Dette har økt prisene, noe som skaper insentiv til å ikke kjøpe, i tillegg har folket store mengder gjeld de må betale. Derfor velger de så å redusere mengden kjøp, noe staten ikke ønsker. Dermed printer de igjen mer penger som de låner ut til folket, under den samme lave renta. Nå har igjen folket tilgang på penger for å kjøpe goder. Men igjen, grunnet inflasjon, øker prisene. Og til slutt vil vi nå et punkt hvor prisene er såpass høye at rentene – “prisen på penger” – ikke er lav nok. Så for å opprettholde

“boom”-perioden, må staten senke renta mer. Dette fortsetter i en lang dødsspiral: lavere renter fører til høyere forbruk, som øker produksjon, dette krever mer penger, som krever lavere renter og pengetrykking – det vil si, lavere renter krever enda lavere renter. Den store utvidingen av produksjon skapt for å tilfredsstille den kunstig økte etterspørselen blir en stor boble; produsenten har overutvidet og er nå i risiko for å gå under.

Lar vi dette fortsette, vil renta til slutt nå null. Staten kan nå velge å la økonomien gå inn i en bust-fase, eller fortsette å redusere renta enda mer, i minus. Dette har skjedd i flere land, blant annet Sverige, Danmark, Sveits og Japan (merk at alle er sterke velferdsnasjoner). En negativ rente – at du taper penger på å låne ut – vil naturligvis føre til at ingen låner ut penger, og trekker sine verdier ut av banken. Men der hvor penger bare er digitale, er det fysisk mulig å stoppe dette, derfor ønsker staten å digitalisere valutaen sin. Til slutt, uansett hvor lav renta blir, vil folket ha fått sin kjøpekraft så kraftig redusert, grunnet inflasjon og gjeld, at de ikke lenger kan opprettholde sitt høye forbruk og innkjøp. For at staten skal kunne fortsette, må de trykke eksponentielt mye penger. Da skjer hyperinflasjon, dette er ikke bra for økonomien, tillit til pengene og staten faller, sparepenger utslettes og priser går i været. Den nå enorme bobla må nå sprekke. Enten må staten slutte å trykke penger, eller så blir pengene gitt opp som en konsekvens av totalt tillitssvekk.

Når bobla til slutt sprekker, går vi over til bust-fasen. Her er det enorme pengesummer som må tilbakebetales. Produsentene, med sin gjeld, blir tvunget til å selge sine varer som enten er for dyre eller uønskede, dette driver priser ned. Kjøperne – folket – med sin svekkede tillit til økonomien, og med nyhetene om at økonomien har “gått under”, blir videre oppfordret til å ikke bruke penger. Igjen tvinger dette priser på

goder ned. Kjøpekraften til folket øker, og velferden kan vokse igjen. Denne korreksjonen – bust-fasen – er ikke bare nødvendig, men helbredende. Det er her kjøpekraften begynner å komme tilbake, og verdiene justeres mot virkeligheten igjen.

Vi kan se denne *konjunktursyklusen* i praksis i det norske boligmarkedet. Det er ingen hemmelighet at det er nærmest umulig å skaffe seg bolig om man ikke besitter store mengder kapital. Dette er ikke en naturlig konsekvens, men har skyld i den norske staten. Lave renter har oppmuntret til massiv boligbygging og låneopptak, noe som har drevet prisene til himmels. Når det ikke lenger finnes kjøpere som tåler prisnivået, og produksjonen er basert på kunstige insentiver, sprekker boblen.

Under boom-fasen ser økonomien sterk ut, men dette er bare en illusjon – kjøpekraften svekkes, og staten profiterer på inflasjonen. Det er først i bust-fasen at økonomien rettes opp, og ekte velstand gjenoppbygges. Den såkalte konjunktursyklusen (*en: business cycle*) – boom og bust – er ikke en naturlig del av et fritt marked. Det er et resultat av statlig innblanding. Og jo mer staten griper inn, jo mer ustabil og smertefull blir syklusen. Så lenge staten eksisterer og manipulerer økonomien, vil vi igjen og igjen oppleve økonomiske kollaps.

Dagens tilstand

I dagens samfunn lever vi i et kaos av fiat-valutaer, falske penger. Ved å godta disse statskontrollerte “pengene” er vi blitt avhengige av statens nåde. Til enhver tid kan den statlige banken erklære alle fiat-pengene verdiløse; hva skal du gjøre da? Disse fiat-sedlene er ikke annet enn papirlapper med tall, og tallene du har i banken er ikke annet enn akkurat det – tall.

Den moderne økonomien kollapse mens vi ser på. Arbeidsmarkedet er ødelagt og har vært det så lenge nå; inflasjonen har i de siste årene ødelagt kjøpekraften til de aller fleste. Politikere og statlig media fortsetter å fortelle om hvor sterk økonomien er, og hvor god en bedring den har hatt etter pandemien, men dette er bare løgn. Ingenting er blitt bedre, prisene har gått i været, og inntekten har forblitt nede – kjøpekraften har falt, hardt. Folk mister tillit til staten og deres “late som”-økonomi. Det er ingen tilfeldighet at prisen på gull har gått fra 700.000 kr per kg i januar 2024 til 1.000.000 kr i januar 2025, en økning på over 40%!

Som vi har sett i historien, og ser igjen, når økonomien sliter, vokser radikalisme fram. Vi kan i dag se over hele verden hvordan flere og flere land vender seg til ekstreme ideologier fordi de føler seg urettferdig behandlet av staten. Radikale statister utnytter denne situasjonen til sitt fulle, de legger skylda på noen andre og lover å fikse opp økonomien. I etterkrigs-Tyskland, under hyperinflasjonen og den globale økonomiske nedgangen, sto nasjonal-sosialistene frem med løfter om å fikse økonomien og samfunnet. I dag ser vi igjen flere politiske bevegelser dømt som “høyreekstreme” vokse fram. Den økonomiske nedgangen svekker tilliten til de

Galulu Volum VI - Økonomi

tradisjonelle politiske retningene, de i “sentrum”. Deres støttespillere føler seg forrådt og vender seg til de mer ekstreme retningene, til de som best klarer å utnytte den følsomme situasjonen. Slik får vi en radikaliserings av politikken; “nye” ideologier, som egentlig bare er varianter av den samme statlige sosialismen, vokser og ender potensielt opp med makten.

Dagens økonomi er ikke bra; heller er den verre enn den var for lenge siden. Levestandarden har definitivt økt grunnet teknologi, men ikke økonomi. De aller fleste ønsker å rette opp dette og hører på de som roper høyest om “stimulering” av økonomien. Sosialistene lover å redde alle via staten. De skjønner bare ikke selv at de fortsetter å grave et hull under seg selv. Staten kan *aldri* løse den økonomiske krisen vi står overfor; bare økonomien selv kan. Bare under total kapitalisme – *laissez-faire* – kan økonomien operere fritt, og maksimal velferd oppnås.

Dette volumet er basert på følgende kilder:

Hazlitt, H. (1988). *Economics in One Lesson: The Shortest & Surest Way to Understand Basic Economics*. Three Rivers Press.

LiquidZulu. (2021, 8. april). *Why Monopolies Wont Form in a Free-Market*. Tekstversjon: <https://github.com/LiquidZulu/youtube-scripts/blob/main/scripts/essays/natural-monopoly/natural-monopoly.org>

Videoversjon (*Natural Monopolies Don't Exist*): <https://youtu.be/-391URcYL7s?si=zYc0JDnN8ZTSdiFg>

MRH: Legacy. (2021, 25. desember). *Debunking Every Anti-Capitalist Argument Ever* [Video]. YouTube.

https://youtu.be/aKUeDDAN8mY?si=6_0DYICT10wqhxEb

MRH: Legacy. (2023, 3. april). *From Barter To Bitcoin: A Theory of Money* [Video]. YouTube.

<https://youtu.be/RZdJdfXL6K4?si=nPrr5yHCK2ikUOyW>

Reimann, G. (2014). *Vampire Economy: Doing Business Under Fascism*. Ludwig Von Mises Institute.

Rothbard, M. N. (2010). *What Has Government Done to Our Money?* Createspace Independent Publishing Platform

TIKhistory. (2020, 18. mars). *What Causes a Recession or Depression?* [Video]. YouTube.

https://youtu.be/X3L0_pjRdcs?si=lgNhZ8Zk_NrJolCE

Von Mises, L. (2021). *Human Action: A treatise on Economics*. Martino Fine Books